

**Зіставний аналіз засобів творення експресивності тексту
(на матеріалі англійського перекладу роману
М. Стельмаха «Кров людська – не водиця»)**

Проблеми перекладу різних аспектів будь-якого тексту активно досліджуються лінгвістами. І важливе місце тут відводиться саме перекладу художнього тексту. Як зазначає Т. Р. Левицька [4], точність перекладу прямо пропорційно залежить від характеру самого тексту. Якщо в науковій літературі необхідна точність та конкретність, то в художньому тексті використовується приблизний, літературний переклад, при якому можуть використовуватись слова, близькі за семантикою, але не тотожні. Це зумовлюється необхідністю вираження усієї експресивної інформації тексту – основною відмінною рисою такого тексту від наукового.

За багато років накопичено велику кількість праць саме з дослідження емоцій, експресивності тексту та особливості їх аналізу при перекладі: С. В. Іонова [2], В. Н. Комісаров [3], А. В. Федоров [6], В. І. Шаховський [8] та ін. Більшість досліджень є працями загального характеру або ж присвячені аналізу художніх творів певних авторів. Переклад роману Михайла Стельмаха «Кров людська – не водиця» ще не був досліджений ученими в аспекті зіставного аналізу на предмет вивчення експресивності тексту. Цим пояснюється актуальність нашої роботи. Предмет дослідження – англійський переклад роману Михайла Стельмаха «Кров людська – не водиця». Об'єкт дослідження – зіставлення експресивних стилістичних та прагматичних одиниць у оригіналі та перекладі зазначеного роману. Мета роботи полягає у розмежуванні понять експресивність, емотивність та емоційність, а також у зіставленні експресивної інформації перекладу художнього тексту.

Лінгвісти виділяють різнопланові тексти: оціночні, метафоричні, символічні, прагматичні, плани підтексту, емотивні, експресивні та ін. Під експресивністю тексту В. А. Маслова розуміє таку систему вжитих у ньому мовних засобів, яка дозволяє найбільш виразно уявити зміст тексту й ставлення автора до нього, внаслідок чого посилити вплив на емоційну, інтелектуальну та вольову сфери реципієнта [7: 183]. Загальна експресивність тексту представляє собою результат реалізації таких його властивостей, як емотивність, емоційність, оцінність, образність, інтенсивність, стилістична маркованість, структурно-компонентні особливості тексту. Отже, ми можемо зробити висновки, що поняття експресивності дуже широке і воно вміщує в собі як емоційний, так і емотивний компоненти тексту.

Досліджуючи переклад експресивної інформації тексту, вчені приділяють уваги розмежуванню понять емоційності та емотивності.

Емотивність, за В. А. Масловою, – це «лінгвістична характеристика тексту (лексикону) як сукупності мовних засобів, здатних справити емоційний ефект, тобто викликати у реципієнта відповідні емоції» [7: 185]. А. М. Яворська, у свою чергу, категорію емотивності розуміє як полістатусну категоріальну ознаку, яка відображає емоційний стан людини і представлена на різних рівнях мовної системи та мовлення [9: 53-54].

Ми спиратимемось на думку В. І. Шаховського (цит. за Іоновою), який стверджує, що *емотивність* – це іманентно властива мові семантична здатність виражати системою своїх засобів емоційність як факт психіки, відображені в семантиці мовних одиниць соціальні та індивідуальні емоції. Емотивність тексту розглядається як двостороння структура (цит. за [2]), що має план вираження та план змісту, через які маніфестуються емоційні відносини, стани мовців.

Я. В. Гнезділова [1] у своїй роботі зазначає, що в емоційній комунікації на перший план виходить вираження емоційних станів співрозмовників, а в емотивній – навпаки: саме за рахунок мовних засобів викликається певний емоційний стан у слухачів. Відповідно, поняття *емоційності* та *емотивності* дослідницею розглядаються в площині мови і відображають протилежні процеси.

В. А. Маслова розуміє *емоційність* як «психологічну характеристику особистості, стану, якостей та рівня її емоційної сфери» [7: 185].

Ми підтримуємо погляд Я. В. Гнезділової, яка вважає, що *емоційність* на мовному рівні є природнім, непідготовленим виявом емоцій при спілкуванні.

Художня література, як зазначає А. В. Федоров [6: 281-282], відрізняється своєю образністю, а також змістовою ємністю. Ця властивість проявляється у здатності автора передати більшу інформацію, ніж її передає саме слово, викликати почуття та глибокі думки в читача. Поняття змісту охоплює не лише логічну та пізнавальну сторони, а й емоційну насиченість, здатність діяти як на розум, так і на почуття читача. Таким чином, при перекладі такого тексту необхідно враховувати різні стилістичні відтінки слова. Тут А. В. Федоров використовує термін «емоційний ореол слова», що означає сумісність використаної лексики та порядок її розміщення в реченні.

Отже, при перекладі експресивних структур необхідно звертати увагу на лексико-семантичні, морфологічні та синтаксичні явища.

Аналізуючи переклад роману М. Стельмаха, зустрічаємо приклади лексико-семантичних явищ, коли автор намагається передати точно усю експресивність оригінального тексту і навіть використовує суто українську лексику, яка не має відповідників у англійській:

"Get out, go while the going is good." / "Are you the big noise here?" [...] / "Big or small, I can still knock your teeth out like peas from a pod. You are asking for it!" / "I spit on all your lousy breed!" someone spat loudly. / "Go and spit in your own borshch!" [7: 28]

До числа особливостей перекладу художньої літератури А. В. Федоров відносить необхідність передавати ті особливі смислові ефекти, які викликані неочікуваним зіставленням значень слів, що тотожні або близькі один до одного у звуковому сенсі. На цьому явищі заснована й народна етимологія (невірне осмислення незрозумілого слова по аналогії з фонетично близьким словом, що веде до зіпсування його звукового вираження), а також «гра слів» (каламбур).

У аналізованому перекладі зустрічаємо випадки уникання «гри слів» та створення перекладачем стилістично нейтрального виразу замість передачі яскравого вигуку в оригінальному тексті:

– *Он-он пішла!* [5: 191]

"Look – she's just passed over there!" [10: 179]

Наступний приклад містить яскраво виражену стилістичну особливість, коли в оригіналі автор використовує певні стилістичні фігури для яскравості емоцій, проте у перекладі вони опускаються і тим самим втрачається деяка доля емоційності:

– *Ой лишенько! Невже ви? – зраділа жінка, відчинила двері, засміялася* [5: 187].

"Oh, mercy, is it really you?" she cried gladly, laughing as she flung the door wide [10: 174].

В українському прикладі бачимо поєднання непоєднуваного, оксюморон, при якому для передачі радості автор використовує лексику як з позитивним, так і негативним значенням. У перекладі, навпаки, спостерігаємо логічний вислів та позитивну лексику. Далі у цьому ж діалозі виявлено наступну, граматичну, особливість перекладу художнього тексту, коли в українському варіанті автор використовує заперечення, а в англійському тексті перекладач, уникаючи еквівалентного перекладу, використовує позитивну структуру речення:

... *Спасибі, що не погребували нами...* [5: 187].

... *Thank you for honouring us...* [10: 174].

Мовний знак характеризується не лише семантикою та синтактикою, але й прагматикою – відношенням до використовуваної мови. Знаки мови можуть справляти на людей різні враження (позитивне, негативне, нейтральне), чинити певний вплив на них, викликати ту чи іншу реакцію. Такий вплив, за В. Н. Комісаровим, має назву *прагматичної дії* (або *комунікативного ефекту*). Характер цієї дії визначається трьома основними факторами: зміст висловлювання (наприклад, реакція на гарну новину буде різко відрізнятися від реакції на погану); характер знаків, що складають висловлювання (одне й те саме висловлювання може бути оформлене по-різному); сприйняття інформації реципієнтом.

Будь-яке висловлювання створюється для отримання певного комунікативного ефекту. Отже, прагматика відіграє дуже важливу роль при перекладі художнього тексту. Як стверджує В. Н. Комісаров, прагматика оригіналу та перекладу тексту не завжди є однаковою, а тому прагматична адекватність перекладу не обов'язково складається в збереженні прагматики вихідного тексту [3: 134-135]. Говорячи про переклад художнього тексту, дослідник пропонує чотири види прагматичної адаптації: 1) введення додаткової уточнюючої інформації; 2) опущення відомої реципієнту інформації; 3) відхилення від оригіналу тексту (переклад не того, що було сказано, а наміри чи результат); 4) рішення «екстраперекладного надзавдання» – порушення та повна зміна оригінального тексту. Деякі випадки зазначених адаптацій зустрічаємо в аналізованому романі М. Стельмаха:

1. *Ой найму собі цимбали,
Щоби ніженьки дрімбали.
Гех!
Щоби ніженьки дрімбали.
Дрібушечки вибивали.
Гех!* [5: 193].

*I hired myself a zither,
I danced till morning sun,
Hey!
I danced till morning sun,
Heels rattling like a drum,
Hey!* [10: 181].

2. *Діти з несподіванки присідають, з страхом дивляться, як на вужевій голові протилежно жовтіють дві цятки, як за ним безшумно в'юниться вода* [5: 192].

The children squatted down with a gasp of astonishment and gazed fearfully at the two nasty-looking yellow patches on its head and the silent ripple it left [10: 180].

Таким чином, у аналізованому перекладі роману М. Стельмаха «Кров людська – не водиця» зустрічаємо створення перекладачем стилістично нейтральних виразів на позначення емоційно-експресивної лексики оригіналу; більша частина авторських стилістичних фігур при перекладі опускаються. Тим самим втрачається деяка доля емоційності, яскравості мовних засобів, колорит авторського мовлення. Аналізуючи переклад роману М. Стельмаха, іноді знаходимо приклади лексико-семантичних явищ, коли перекладач намагається передати точно усю експресивність оригінального тексту і навіть використовує суто українську лексику, яка не має відповідників у англійській мові.

Література

1. Гнезділова Я. В. Емоційність та емотивність сучасного англomовного дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Я. В. Гнезділова. – Київ, 2007. – 23 с.
2. Ионова С. В. Эмотивность текста как лингвистическая проблема: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / С. В. Ионова. – Волгоград, 1998. – 197 с. – <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/193743.html>
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. Учебное пособие. – М.: ЭТС. – 2002. – 424 с.
4. Левицкая Т. Р. Теория и практика перевода с английского языка на русский / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. – М.: Издательство литературы на иностранных языках. – 1963. – 123 с.
5. Стельмах М. В. Кров людська – не водиця / Михайло Стельмах. – Київ: «Дніпро». – 1992. – 383 с.
6. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). – 5-е изд. – М.: ООО «Издательский Дом «ФИЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с.

7. Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности [Отв. ред. В. Н. Телия]. – Москва, 1991. – 214 с. 8. Шаховский В.И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность. Сб. : Коммуникативные аспекты значения. – Волгоград: Волгр. пед. ин-т, 1990. – http://www.russcomm.ru/rca_biblio/sh/shakhovsky02.shtml. 9. Яворська А. М. Емотивний компонент у значенні іменників як засіб створення експресивності тексту (на матеріалі поезій Василя Барки) / А. М. Яворська // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 745. – 2006. – С. 53-55. 10. Stelmakh M. Let the blood of man not flow / Mikhailo Stelmakh. – Moscow : Progress Publishers, 1962 – 365 p.